VILNIAUS TIVOLI SODAS
IR JO ARTIMIAUSIA APLINKA

Vilniaus vaizdas. Dail. K. Račinskis. M. Pšibilskio litografija. 1830.

VILNIUS

ANTAKALNIEČIŲ BENDRUOMENĖ

Vilniaus miesto savivaldybės Kultūros rėmimo programų projektas, kurį įgyvendino asociacija „Antakalniečių bendruomenė“.
2022 m. gruodis

Turinys

Antakalnio dvaras (Antakalnio g. 8a) **5**

Vileišių rūmai – lituanistikos židinys (Antakalnio g. 6) **7**

Parkas (Antakalnio g. 8) **9**

Tivoli smuklė (Antakalnio g. 12) **13**

Salyklo, alaus ir spirito fabrikas (P. Vileišio g. 6) **13**

Jungtinės Karalystės ambasados pastatas (Antakalnio g. 2) **17**

Šv. Petro ir Povilo bažnyčios špitolės namas (Antakalnio g. 4) **17**

2023 metais minėsime Vilniaus miesto 700 metų jubiliejų. Ta proga Antakalniečių bendruomenė nusprendė supažindinti vilniečius su istoriniais pastatais ir buvusiu Tivoli sodu Antakalnio gatvės pradžioje.

Antakalnis – vienas seniausių, didžiausių ir vaizdingiausių Vilniaus istorinių priemiesčių, garsėja savo turtinga istorija. XVII - XVIII a. Antakalnis buvo tapęs ne tik didikų Sapiegų, Pacų, Sluškų, Radvilų rezidencijų, bet ir mažesnių dvarelių kvartalu. Dabartinės Antakalnio gatvės pradžioje kadaise driekėsi žymusis Tivoli sodas, šalia jo yra išlikęs Antakalnio dvarelis, žinomas ne tik kaip XVIII a. medinės architektūros paminklas, bet garsus ir savo gyventojų istorijomis.

Didesnę pasakojimo dalį galima stebėti antakalniečio Donato parinktuose keturiuose XIX a. žemėlapiuose, kurie pateikti keturiais metų laikais. Jie suteikia galimybę vaizdžiai pamatyti, kaip atrodė konkreti vieta ir čia buvę pastatai prieš 100 ar daugiau metų, kaip ši vieta keitėsi, sužinoti daugiau įdomių detalių apie to meto gyventojus.

Vaizdas į šv. Petro ir Povilo bažnyčią. Orlowski, Aleksander. 1805 m.

8a
K. Jaunius g.
P. Vileišio g.
Antakalnio g.
K. Basos g.
M. K. Paco g.
Pavasario g.
Saulės g.
L. Sapiegos
11
10
24
22b
22
22a
20a
20
9
18c
18b
18a
18
17
16a
16
6e
6
6d
6f
6d
1
10
6c
6b
8a
12
5
8
6
1
1b
4
3
3a
4a
4
2
1
3

8a

Antakalnio dvaras

(Antakalnio g. 8a)

Antakalnio dvaras – ieškome seniausio medinio pastato Vilniuje.

Priešais Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčią bei Laterano kanauninkų vienuolyną tarp Neries ir dabartinių Antakalnio, K. Būgos ir K. Jauniaus gatvių – buvusio Antakalnio dvaro teritorija.

Medinis Antakalnio g. 8a pastatas turi daug baroko bruožų – atkreipkite dėmesį į valminį, sudalintą į dvi pakopas stogą. Iki XVIII a. vidurio čia šeimininkavo vienuoliai, vėliau pardavę žemės valdą Echino vyskupui, Vilniaus sufraganui ir oficialui Dovydui Pilchovskiui, įsirengusiam čia vasaros rezidenciją. Dvarą supo geometriškai suformuotas barokinis sodas, šalia pagrindinio sodybos pastato išsidėstę oficinos ir pagalbiniai pastatai. XIX a. pradžioje dvare šeimininkavo visoje Europoje garsios Ticijų giminės šeima. Tėvas Augustas Ticijus kartu su J. Zavadskiu įkūrė garsią spaustuvę. 1820 m. čia gimė garsus Vilniaus filantropas, gydytojas, Vilniaus labdarių draugijos ir Vilniaus medicinos draugijos narys, garbės prezidentas Julijanas Ticijus. Šios šeimos namuose svečiavosi Vilniaus miesto šviesuomenė. Štai Julijano motinai švenčiant profesoriaus Andriaus Sniadeckio vardines, Adomas Mickevičius padovanojęs savo eilių tomelį.

1840 m. Vilniaus plane matome jau pakitusį dvaro sodybos vaizdą – nors ponų namas ir nebuvo perstatytas, atsirado daugiau pastatų. Rytinėje parterio pusėje pastatytos dvi oficinos. Prie gatvės stovėjo ilgas smuklės pastatas bei dar keletas mažesnių namelių.

XIX a. viduryje sodyba priklausė grafienei Tyman.

1874 m. ją įsigijo atsargos karininkas Boleslovas Lastauskas.

XIX a. pabaigoje naujas savininkas inžinierius Stanislovas Blaževičius apie 1899 m. rekonstravo tiek ponų namą, tiek XIX a. II pusėje pastatytą mūrinę oficiną. Šios rekonstrukcijos laikotarpiui priskiriami puošnūs mediniai prieangiai, ponų namo langinės.

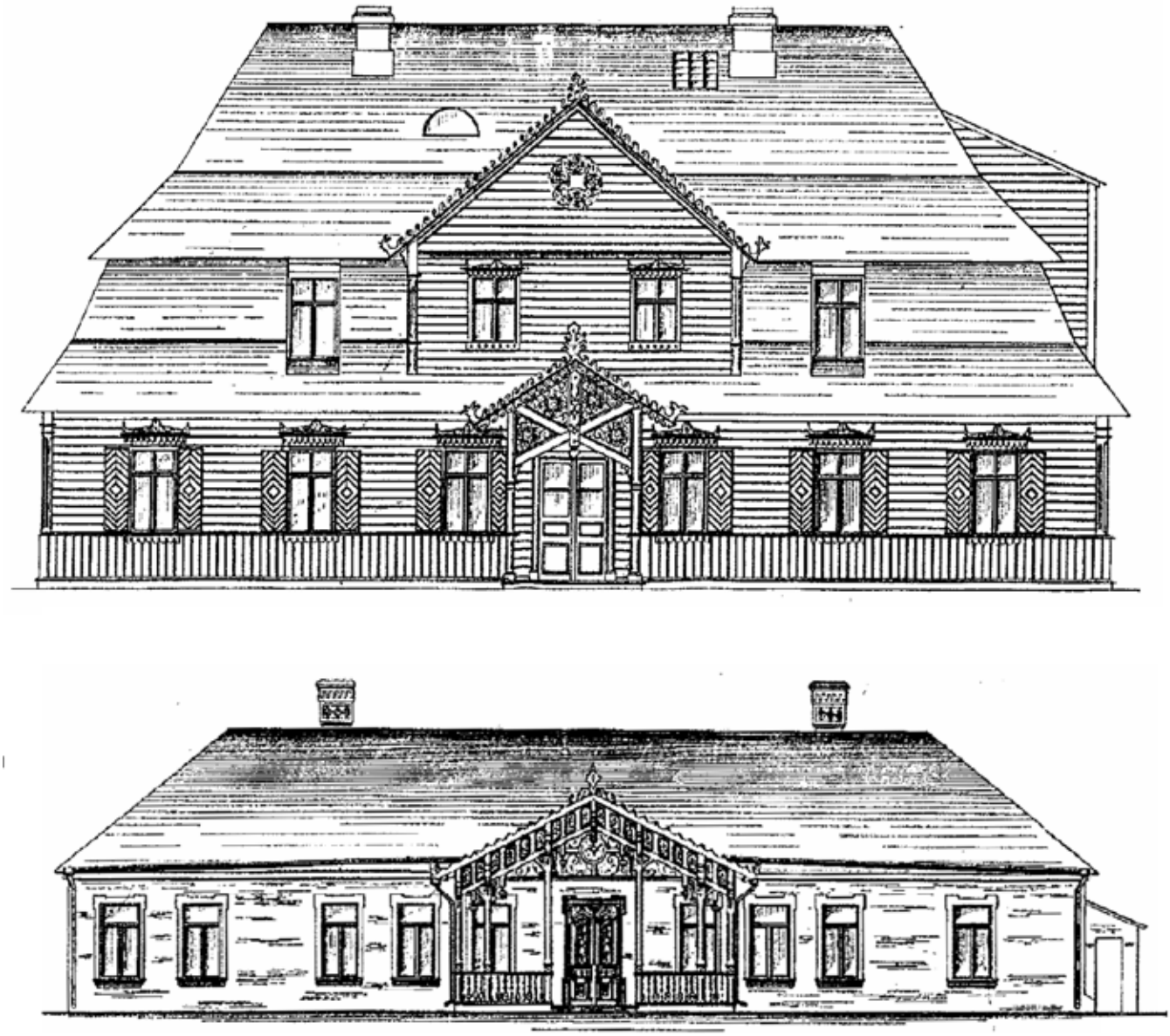

Dvaro pastatų pertvarkymo projektas, 1899 m.

Petro Vileišio namas Antakalnyje. Boleslovo Stadzevičiaus atvirukas, 1909 m.
Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto archyvo nuotrauka

Vileišių rūmai – lituanistikos židinys

(Antakalnio g. 6)

Turbūt tai turtingiausia XX a. pradžios rezidencija Vilniuje.

Petras Vileišis 1898 ar 1898 m. su dideliu sukauptu turtu grįžo iš Rusijos į Vilnių. Čia jis siekė kelti krašto ūkį ir dvasią, įkūrė metalo dirbinių įmonę, kuri įdarbino daug lietuvių darbininkų.

P. Vileišis nupirko apie 4500 kv. m. dvaro sodo teritorijos ir 1904–1906 m. pasistatė šeimos rezidenciją. Šių pastatų frontonuose ir stoguose, sodriame architektūriniame dekore įžvelgiama Vilniaus vėlyvojo baroko įtaka. Nenuostabu – juk rūmai šalia Šv. Petro ir Povilo bažnyčios. Pastatas arčiau gatvės buvo skirtas nuomai. Už jo – ūkinis pastatas, arklidės, vežiminė, skalbykla, ledainė, arklininko ir vežėjo butas. Pačiuose rūmuose – 16 kambarių. Mansardoje – tarnų kambariai. Virtuvė, biblioteka – pusrūsyje. Prabangiai įrengtas pirmas ir antras aukštai. Čia ir šiandien išlikę trylika dekoratyvių koklinių židinių, plieno ir fajanso sietynas.

Įdomūs ir šiuolaikiški inžineriniai sprendimai – perdangų metalinės sijos, cementas fasadų apdailai, skarda dengti variniai dūmtraukiai. Čia buvo ir elektra, ir tiekiamas vanduo, net kanalizacija su biologiniu filtru.

Nuomojamame name pradėjo įsitvirtinti lietuviškumo židinys, įsikūrė Vilniaus žinių spaustuvė, vyko Pirmoji lietuvių dailės paroda. Tarpukariu veikė įvairios lituanistinės organizacijos, Lietuvių mokslo draugija. Sovietmečiu čia įsikūrė Lietuvių kalbos ir literatūros ir Istorijos institutai. Nuo 1990 m. – Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

P
K. Jauniaus g.
P. Vileišio g.
Antakalnio g.
K. Bugos g.
M. K. Paco g.
Pavasario g.
Saulės g.
L. Sapiegos

P

Parkas

Antakalnis žavi tuo, kad būdamas šalia istorinio Vilniaus centro, visuomet išliko žalias. Viena neįprasta miestui erdvė – tai buvusio Tivoli sodo teritorija tarp K. Būgos ir K. Jauniaus (anksčiau turėjusios ir Tivoli vardą) gatvių. Tivoli pavadinimą galima rasti ir oficialiuose tarpukario miesto planuose. Paprastai rašoma, jog sodo pavadinimą nulėmusios čia augintos Tivoli alyvos, nors tokią rūšį būtų sudėtinga nustatyti. Tai galėjusios būti Tivoli hortenzijos – Hydrangea macrophylla 'Tivoli'. Garsųjį sodą Italijoje, netoli Romos, primintų ir vietovės topografija – parkas išsidėstęs terasoje, pakibusioje virš Neries upės, apie atsiveriančius vaizdus byloja išlikusi M. Pšibilskio graviūra.

Iš senųjų Vilniaus ir Antakalnio planų žinome, kad XIX a. pradžioje parkas turėjęs griežtą geometriškai apibrėžtą takų struktūrą. Vėliau, pirmoje amžiaus pusėje parkas pasikeitė ir įgavo angliško peizažinio parko bruožų.

Parke būta apvalios pavėsinės, kuri matoma to meto planuose ir piešiniuose. Pavėsinė stovėjusi ties dabartiniu Antakalnio g. 8 pastatu, iš kiemo pusės.

1840 m. plano eksplikacijoje sodas įvardijamas kaip Korvelio Tivoli sodas. Kitas Korvelio sodas buvo tarp Rasų kapinių, Rasų g. 6 ir Vizičių vienuolyno.

Vėliau, metams bėgant, sodo teritorija keitėsi. Savininkai sklypą pardavinėjo dalimis. Galiausiai likusioje neužstatytoje dalyje 1958 m. skirtas sklypas LSSR Rašytojų sąjungai ir pastatytas daugiabutis rašytojams – Antakalnio g. 8.

Įdomu, kad ir šiuo metu šaligatvio plytelėmis iškloti takai, jungiantys šaligatvį ties Antakalnio gatve ir Antakalnio g. 8-ąjį namą nesutampa su šio daugiabučio laiptinių vietomis. Apie šių takų senumą byloja ir tai, kad jų vieta bei įvažiavimai į dabartinius Vileišių rūmus ir Antakalnio g. 8, sutampa su takais, pažymėtais dar XIX amžiaus pradžios planuose.

Tivoli parkas

„Už mano lango, laimė, matosi daug, ir kiekvienas daiktas yra įdomus. Tiesiai prieš mane plyti vienuolyno sodas, aprėpęs didelį žemės plotą, užimtą vaismedžių, skurstančių varganoje dirvoje. Tą lobį juosia geresnio sodo vertas mūras. Toliau matosi į miestą vedantis kelias, čia pat sodas ir namelis, vadinamas Tivole. Dešiniau kažkada buvę Sapiegų rūmai, šiandien ligoninė, ir trinitorių Viešpaties Jėzaus bažnyčia. Čia Vilija išplaukia iš už kalvų ir skuba miesto link. Tolumoje matosi nedideli ponios Rogovskos rūmai, dar toliau Kalvarija, medžiai, laukai, o dar toliau miškai ir kalvos. Kairėje pusėje matosi miestas, bažnyčios, bokštai, tvirtovė, kalvos, krūmokšniai ir kelias.

Liūdna rūkana lyg muslininė užuolaida pridengia tą kraštovaizdį ir paupyje išmėtytus namelius, vandeniu plaukiančius sielius ir botus. Kiek prisiminimų, kiek minčių pažadina tas vaizdas. Tuo keliu kasdien, o ypač penktadieniais traukia žmonės melstis į Trinitorių bažnyčią, o po pietų vaikštinėja išsidabinusios moterys, kai oras geras, į Sapieginės parką puskarietėmis važiuoja jaunos moterys sublizgėti akimis arba nauja suknele. Čia lekia minios jaunuolių nusilenkti savo numylėtosioms, pademonstruoti naują frakelį arba šviežią skrybėlę. Tivolės parkelis mažiau lankomas, čia ateina nebent norintys žvilgterti į kalinius, pasveikinti pažįstamą arba…

Štai ir Tivolė! Vasarą dvarelį dengęs miškelis nusimetė lapus ir matosi tas kampelis, kur tiek dienų linksmai bendravau su vieninteliu bičiuliu, kur atsirėmę į stalelį šnekučiavomės apie žmones ir save, apie dangų ir pasaulį, apie poeziją ir prozą, apie moteris, mūsų kvailystes. Ir tai praėjo, ir lapai nukrito, o turkiški pipirai tebelieka!“

I.Kraševskis

Vilniaus vaizdas. Dail. K. Račinskis. M. Pšibilskio litografija. 1830. Fragmentas.

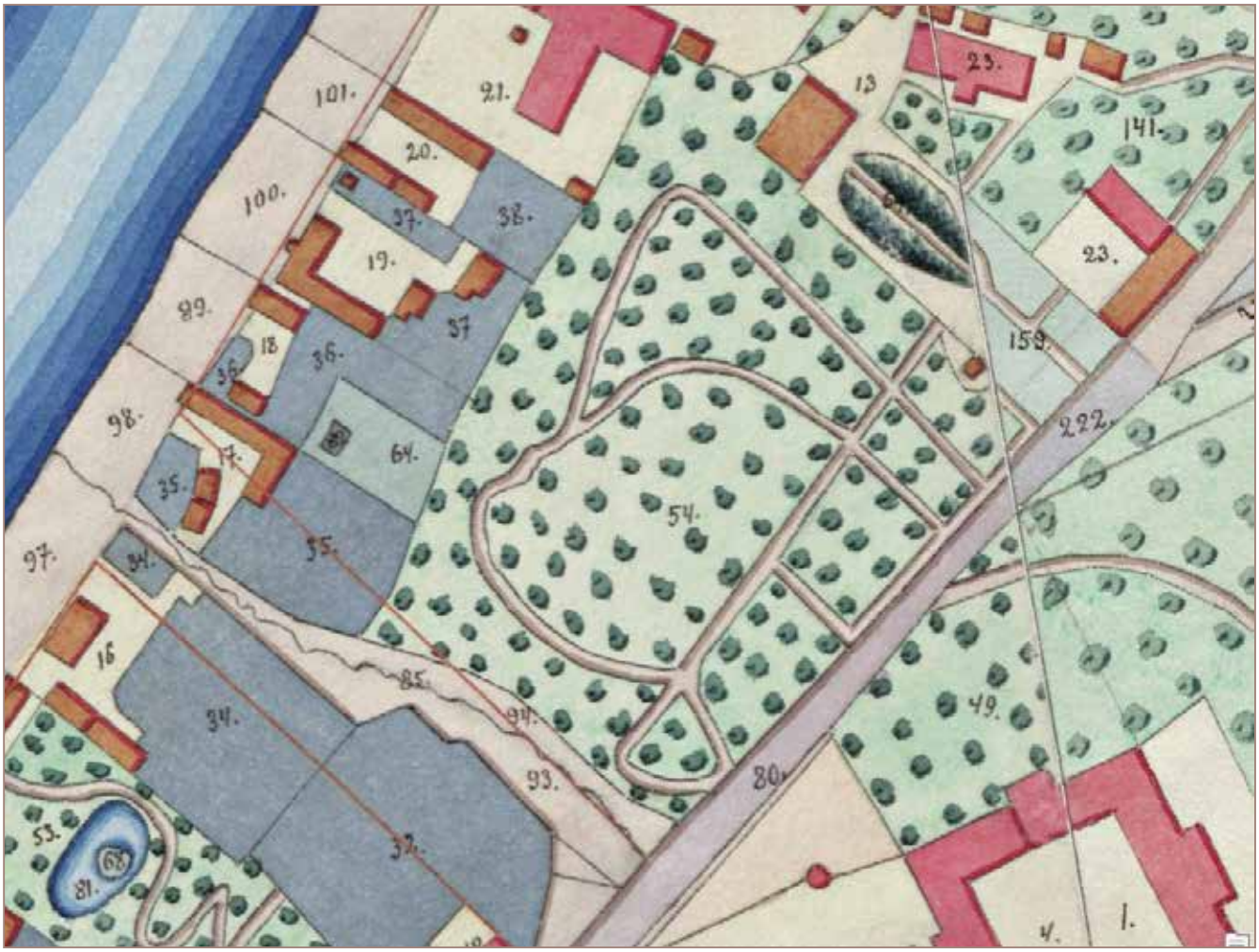

Vilniaus planas, 1845-1859 m. Fragmentas.

Vilniaus planas, 1808 m. Fragmentas.

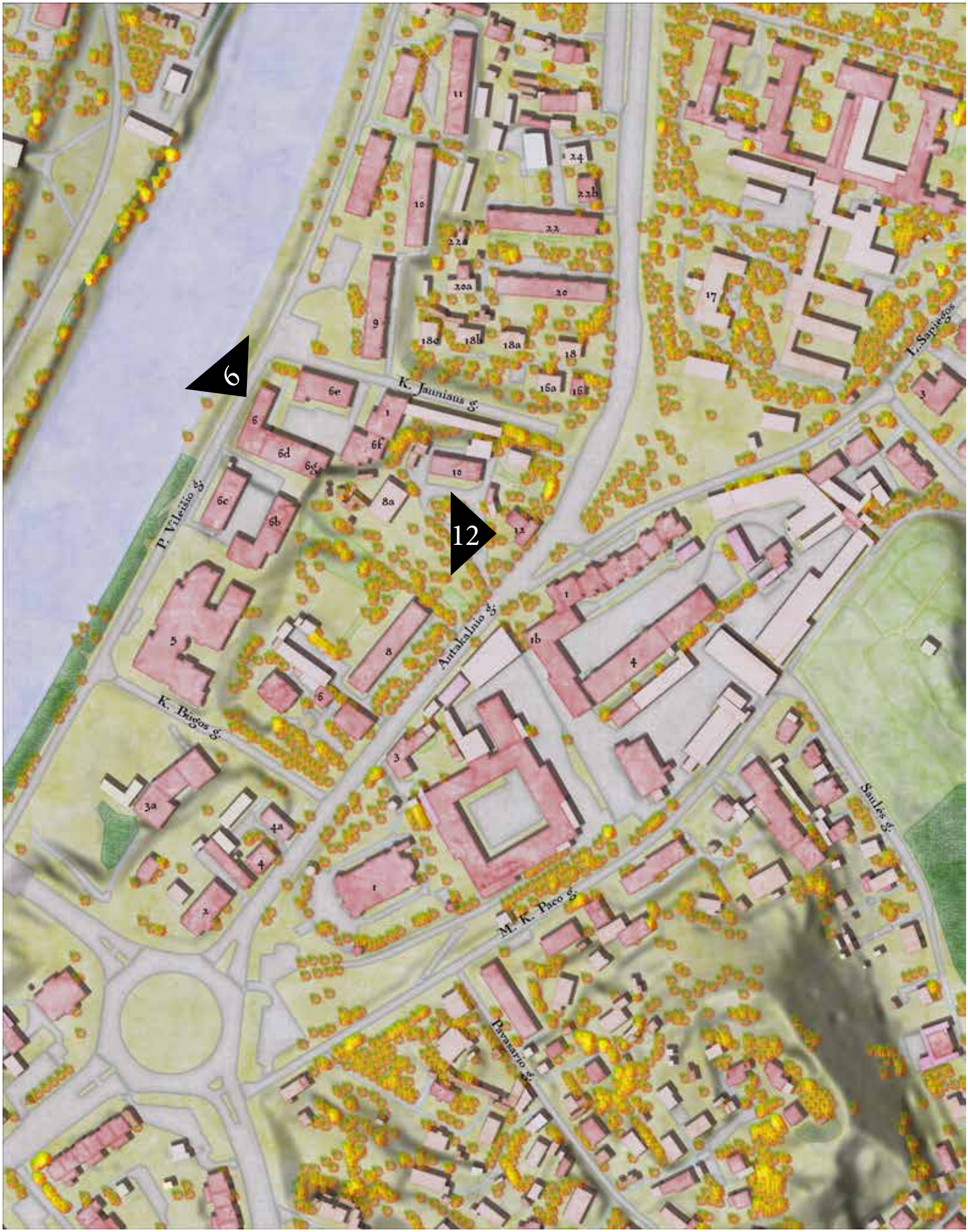
6
12
K. Jaunius g.
P. Vileišio g.
Antakalnio g.
K. Bugos g.
M. K. Paco g.
Panemunio g.
Saulės g.
L. Sapiegos

12

Tivoli smuklė

(Antakalnio g. 12)

Gabrielė Giunterytė-Puzinienė taip aprašo savo vizitą apie vasaros pikniką 1835 m. persikėlus keltu per Nerį:

„Jau atsiduriame Antakalnyje ir įvažiuojame į alyvomis kvepiantį Tivoli kiemą. Skamba muzika, priebutyje mus pasitinka ponia Felicija Pliaterienė ir generolas Kosakovskis. Viduje – trisdešimčiai asmenų padengtas pietų stalas.“

Ir šiuo metu vaišingumo tradicijos palaikomos Tivoli smuklės įpėdinių – kavinės „Trys pušelės“.

H. Kunčius. Iš knygos „Lietuviškos apybraižos“

„Tivoli“ smuklė Antakalnyje jau nuo XVIII amžiaus garsėjo prasta reputacija. Į šią Vilniaus priemiesčio karčemą dar nuo Respublikos laikų rinkdavosi plėšikai, laisvo elgesio moterys, lošėjai, sukčiai ir pavojingi tipai. Teisėsauga, be jokios abejonės, žinojo ir stebėjo šią vietą, tačiau tik iš toli, mat smuklėje nuo seno buvo susiklosčiusi sava tvarka, kurią pažeidus grėsė pavojus gyvybei.

Tikriausiai Leninas būtų pasiekęs Valakampių paplūdimį ar dar toliau dūmęs, tačiau staiga prasidėjo liūtis. Nenorėdamas kiaurai permirkti, jis smuko pro pirmas pasitaikiusias duris – į prietemoje skendinčią „Tivoli“ smuklę“.

6

Salyklo, alaus ir spirito fabrikas

(P. Vileišio g. 6)

XVII amžiuje ši teritorija, priklausiusi Šv. Petro ir Povilo bažnyčios Laterano kanauninkų vienuolynui, nuomota Vilniaus miestiečiams. Panašus į esamą pastatą matomas dar 1808 metų plane. XIX amžiaus pabaigoje pastatas buvo mišrios paskirties – čia buvo ir butai, ir salyklo gamykla bei miško medžiagos sandėlis.

1891 m. salyklo gamyklą nupirko garsus Vilniaus aludaris ir gamyklų savininkas I. Lipskis. Įvykdyta rekonstrukcija, pastatytas keturių aukštų bokštas, skirtas džiovinti salyklui. Tuo metu L raidės plano pastate buvo verdamas alus bei sandėliuojamas salyklas.

1895 m. pasikeitė savininkas – pastatus įsigijo valstybės patarėjas I. Chruščiovas. Po dar vienos rekonstrukcijos gamykla pritaikyta spirito varymui. 1910 m. fabrikas atiteko J. Biševskiui, tuo metu patalpose jau nebebuvo gyvenama, čia būta spirito rektifikacijos fabriko. Tarpukariu dėl patalpų neatitikimo reikalavimams šio fabriko veikla nutraukta. Po dar vienos rekonstrukcijos gamybinės patalpos pakeistos į gyvenamąsias.

Užeiga matoma nuo Sapiegų rūmų, 1916 m.

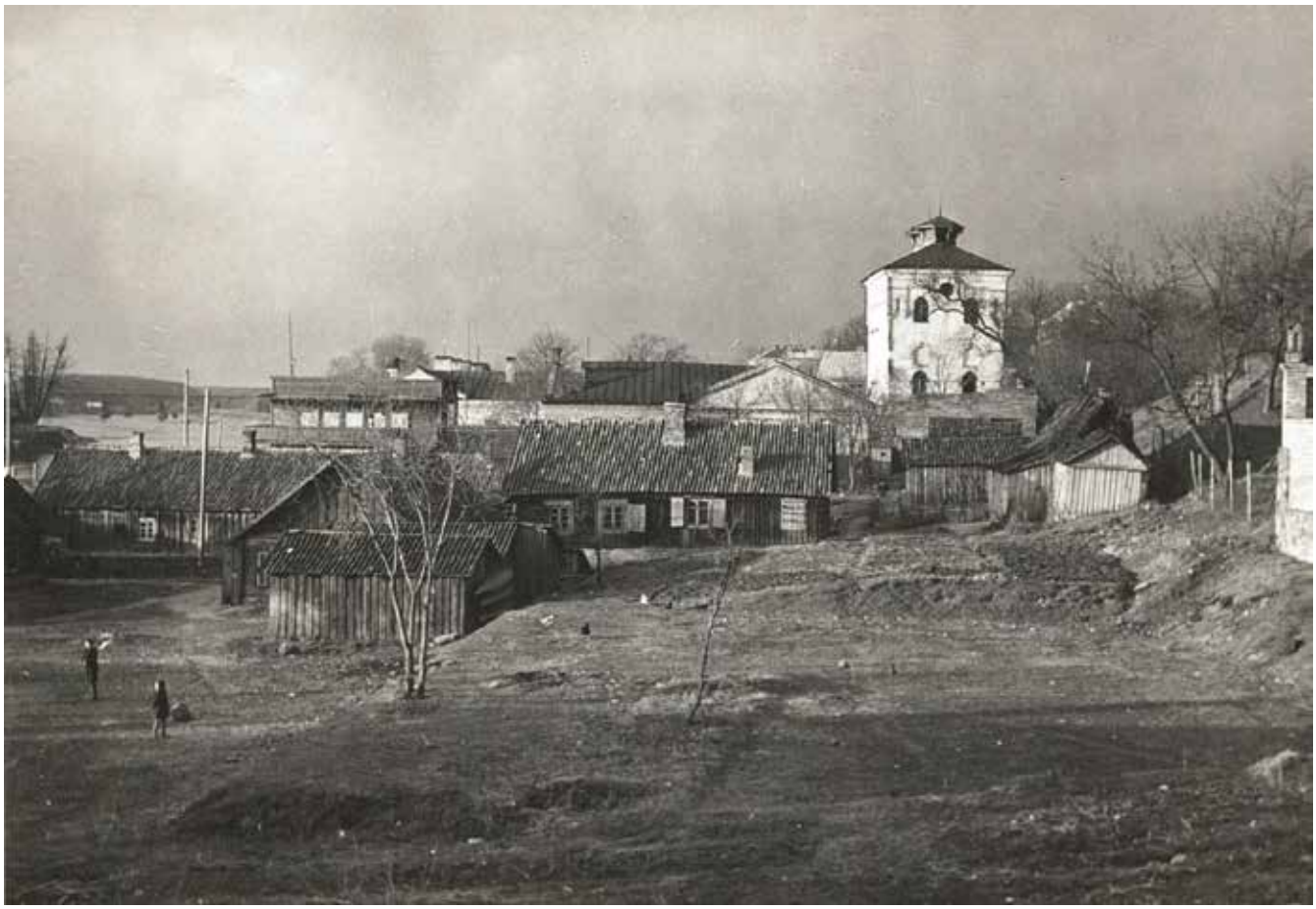

Pastatai prie Neries, 1943 m.

Antakalnio panorama nuo Šv. Petro ir Povilo bažnyčios, apie 1890 - 1900 m.

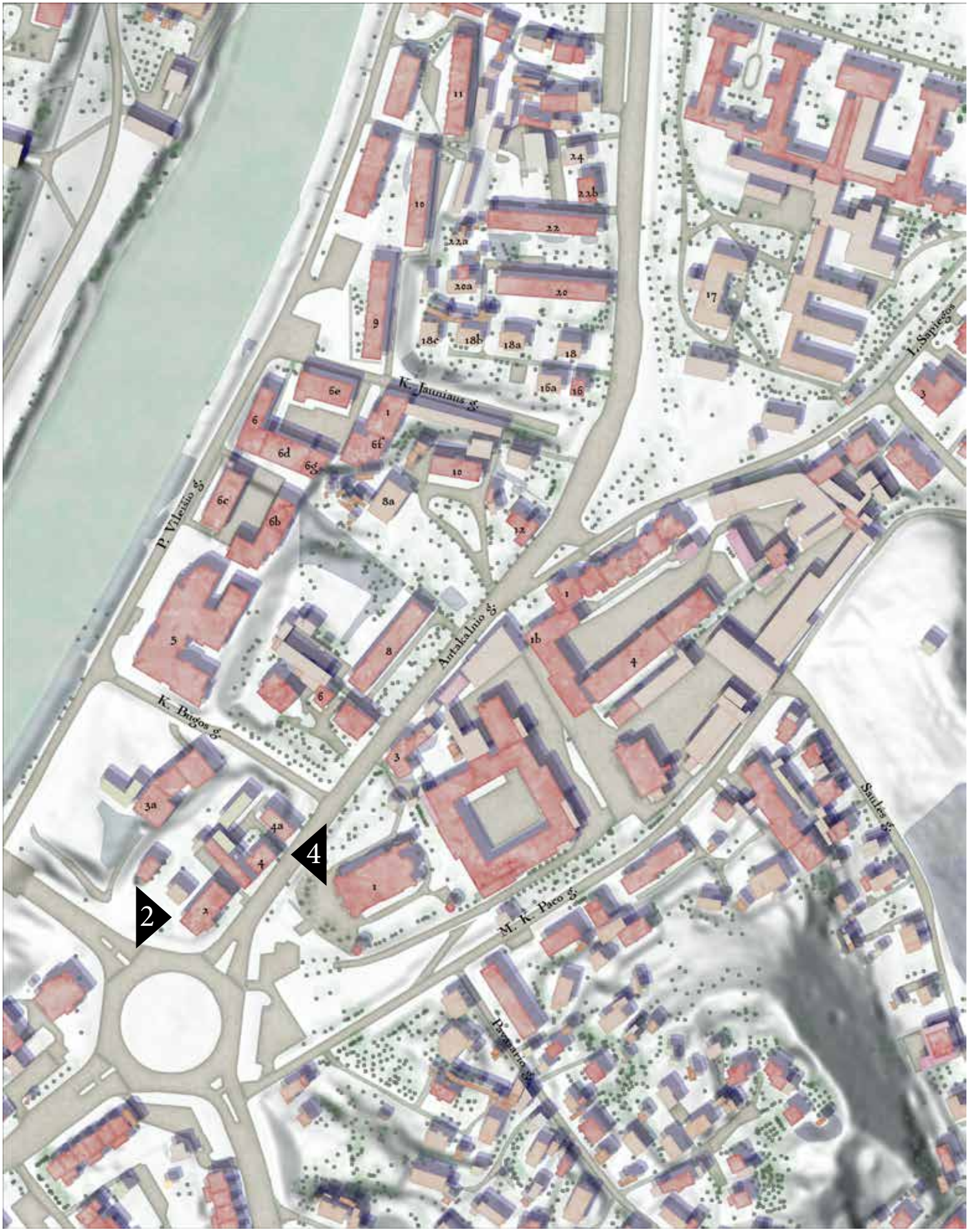
K. Jauniaus g.
P. Vileišio g.
Antakalnio g.
K. Bugos g.
M. K. Paco g.
Saules g.
Pasaulio g.
L. Sapiegos
4
2

2 Jungtinės Karalystės ambasados pastatas

(Antakalnio g. 2)

Šiuos rūmus, vietoj anksčiau čia buvusių nedidelių pastatų, įsigijęs žemės sklypą, pasistatė caro kariuomenės papulkininkis Vladimiras Plyševskis apie 1900 m. Pastatas iki nacionalizacijos priklausė kilmingai Plyševskių šeimai. Įdėmiau pasižiūrėjus į gausią pastato puošybą galima rasti įkomponuotus herbinius kartušus su vežimo ratą laikančiu liūtu. Įdomu, kad skirtingu metu darytose šio pastato nuotraukose galime pamatyti kintantį pastato dydį – panašu, kad laikui bėgant pastatas kelissyk rekonstruotas jį plečiant. Tik paskutinė rekonstrukcija buvo kitokia – apie 1965 m., statant Žirmūnų tiltą ir transporto žiedą, teko nugriauti pietinį pastato galą, kurį galėtume įsivaizduoti mintyse pridėję dar du kartus po penkis langus – pagrindinis puošnus įėjimas ir baliustrada būtų centre.

Po karo čia buvo pagalbinė mokykla-internatas, į kurį pateko ir tėvų netekusių, bei politiškai nepageidaujamų, deportuotų žmonių vaikai.

1986 m. buvo nuspręsta įkurdinti Vilniaus rašytojų muziejų. Planuota dar viena radikali rekonstrukcija, kuriai nestigo ir profesionalios kritikos. Galiausiai projektas nebuvo įvykdytas, o pasikeitus santvarkai – ir šeimininkai. Restauruotuose rūmuose įsikūrė Jungtinės Karalystės ambasada.

4 Šv. Petro ir Povilo bažnyčios špitolės namas

(Antakalnio g. 4)

Šis nedidelis pastatas santūriu fasadu, papuoštas tik dviejų kolonų laikomu stogeliu virš priebučio. Manoma, kad jis išlikęs dar iš XVII a. pradžios, taigi senesnis ir už pačią bažnyčią. Įspūdį kuria ir aukštas valminis stogas.

Įdomūs ir šio pastato rūsiai. 1995 m. atliktų istorinių, archeologinių, architektūrinių tyrimų metu nustatyta, jog pirmajame aukšte ir rūsiuose išliko daug gotikos laikotarpio mūrų, datuojamų XV a. Pastato būta mažesnio, apie 7,5 m x 11,5 m, o išorinių sienų storis – net 1,2 m. Nors pastato paskirtis nežinoma, bet spėjama, jog tai galėjęs būti sandėlis, o gal ir gynybinės paskirties pastatas, turintis net keletą bokštinio namo ypatumų. Tai paaiškintų ir pastato lokacija prie svarbaus prekybai kelio, už miesto ribų, ant aukštumėlės, kitoje kelio pusėje nuo bažnyčios. Tokio tipo charakteristikas atitinkančių pastatų nustatyta ir keliose kitose Vilniaus vietose –Latako g., Augustijonų g. 6, Didžiojoje g. 31, J. Basanavičiaus g. 4 ir Šv. Ignoto g. 4/3.

Apie 2004 metus pastatas restauruotas, o jame įsikūrė Šv. Filipo Neri oratorija (lot. „*orare*“ – melstis). Oratorija – diecezinių kunigų ir brolių bendruomenė, gyvenanti kartu be ypatingų įžadų.

Kanutas Ruseckas: Vilniaus apylinkės. Antakalnis, 1848 m.

Špitolė prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios, pagal P.Smuglevičiaus sepiją, 1786m.

Antakalnio g. pradžia Pirmojo pasaulinio karo metu.

Informaciją parengė antakalnietis Donatas.

Naudoti žemėlapiai:

Kadastrinis 1808 m. Vilniaus planas (tarpukario kopija - originalas neišliko).
Vilniaus apskrities archyvas, f. AKP-1456/1-18

1845 m. bendrasis Vilniaus planas (1859 m. kopija - originalas neišliko).
Vilniaus universiteto biblioteka, RS, f. 23-185

VILNIUS

ANTAKALNIEČIŲ BENDRUOMENĖ

Vilniaus miesto savivaldybės Kultūros rėmimo programų projektas, kurį įgyvendino asociacija „Antakalniečių bendruomenė“ */www.antakalnieciai.lt*

2022 m. gruodis